

Г.В.Карпенко

КУЛЬТУРА ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ)

Карпенко Ганна В'ячеславівна

Кандидат соціологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук

ДЗ «Дніпропетровська медична академія»

Актуальність дослідження культури здоров'я молоді пов'язана із тим, що в умовах соціальних трансформацій, зокрема у міру розбудови інформаційного суспільства, саме молодь постає певним генератором трансформацій. Якщо в традиційних суспільствах культурний розвиток ґрунтувався переважно на досвіді старших поколінь, то у сучасних суспільствах старше покоління вже не відіграє роль культурного носія. Постійно спілкуючись за допомогою технічних засобів та маючи розгалужену інфраструктуру відпочинку, молодь має змогу зменшити спілкування із старшим поколінням в наслідок чого обмежується і культурний обмін із ним. Якщо раніше не було чіткого поділу культури на «дорослу» і «молодіжну» (безумовно ми не говоримо про піонерські пісні тощо), то тепер у «батьків» і «дітей» з'явилися серйозні відмінності і в ціннісних орієнтаціях, і в моді, дозвіллі, і в способах комунікації, і навіть у способі життя в цілому. Відповідні відмінності безумовно існують і у культурі здоров'я та особливостях її формування.

Взагалі молодь – це велика, відкрита, необхідна для нормального функціонування соціуму група, об'єднана перш за все, віковими параметрами, які рухливі для різних соціумів у різні періоди їхнього розвитку. Однак ряд науковців роблять справедливий висновок, що нижня й верхня межі молодіжного віку рухливі й залежать, насамперед, від рівня соціально-економічного розвитку країни, а також від політичних обставин, етнічних особливостей, національних традицій конкретної країни, історичного типу

суспільства [3, с. 122]. Існують різні методологічні підходи, які використовуються різними науками при дослідженні феномена «молодь». У їхнє число входять: психофізіологічний, соціально-психологічний, рольовий, субкультурний, конфліктологічний, стратифікаційний, суб'єктивний, соціалізаційний, інтеракціоністський і інші підходи [2, с. 19]. Таким чином, молодь – це специфічна соціально-демографічна група в структурі суспільства, детермінована на основі певних, властивих тільки їй характерних однорідних ознак (вік, духовний мир, інтереси, соціальні цінності, устремління, вчинки, характер поведження тощо), що є активним учасником соціальних взаємин і на певних етапах свого становлення постає об'єктом суспільного впливу або суб'єктом суспільних дій.

Слід зазначити, що умовах сучасної соціально-економічної кризи в Україні, яку молодь відчуває чи не найгостріше, зміна суспільних процесів (зокрема в молодіжному середовищі) може бути досягнута лише через коригування цінностей. Ні придушення, ні компроміс не можуть активізувати новий розвиток соціальних відносин (зокрема розвиток будь-якої культури), поки не відбудеться зміна ціннісних орієнтирів. Це положення є принципово важливим не тільки для розвитку суспільства в цілому, але і для формування здорового способу життя людини, а отже і для формування культури здоров'я.

На думку М.Хербста, у сучасному суспільстві все більше люди потерпають від індивідуалістичних цінностей — «цінності гедонізму приходять на зміну просоціальним цінностям» [цит. за: 6]. Погоджуючись з останнім висловом слід зазначити, що сучасний молодіжний гедонізм не завжди пов'язаний і цінностями здорового способу життя, а в більшості випадків навіть вступає в конфлікт із ними. В підтвердження останньої думки можна навести також результати досліджень Т. Прохоренко та О.Зробовської. Зокрема автори відмічають, що ставлення молоді до читання, кіно, театру і музики показує, що переважна більшість проявляє тенденції до споживання легких, розважальних видів і жанрів мистецтва, і лише незначна частина розуміє і цікавиться творами класики світової і вітчизняної культури. Приблизно така ж картина

спостерігається у ставленні до музеїв і виставок. Автори наголошують, що смаки молоді у сфері культури обумовлені соціальними процесами, які відбуваються у суспільстві, відображають соціальні і психологічні особливості свого часу, потреби і цінності усього соціального організму [5]. Однак необхідно відзначити, що ціннісні пріоритети мають тенденцію змінюватися з часом, у міру того, як людям стає необхідно адаптуватися до нових умов соціального середовища. При цьому реконструкція системи цінностей особистості виявляється більш складною справою, ніж її формування. Отже, аналіз чинників і умов, від яких значно залежить процес формування системи цінностей особистості є водночас складною та актуальною соціально-психологічною проблемою. Розгляд цієї проблеми з урахуванням вікових і гендерних особливостей тільки загострює її.

Розглядаючи молодь в соціокультурному просторі України Ю. Сугубова визначає два види соціокультурних зв'язків. Перший поки ще спирається, щоправда, дуже слабо, на традиційні культурні інтереси й потреби молоді, використовує соціальний досвід виживання, котрим багата історична традиція нашої держави. Другий пов'язаний з появою модернізованих культурних зв'язків як особливого виду соціокультурних відношень, застосованих до нових умов життя, в обставинах поступової втрати культурних традицій. На їх розвиток вплинула нова масова культура, а також культурна експансія ззовні [7, с. 323–326]. В цілому погоджуючись із наведеною точкою зору вважаємо за доцільне зазначити, що відповідні соціокультурні процеси відбуваються не лише у молодіжному середовищі, а характерні й для всього українського суспільства, однак найбільші зміни (відмінності) відбуваються саме у молодіжному середовищі. Для пояснення причин такого стану можна скористатися думкою авторів статті «Соціально-культурні цінності молоді в умовах трансформації суспільства», які зазначають що: «у молодому віці відбувається прискорений фізичний і розумовий розвиток, який не призводить до ранньої соціальної зрілості. Найбільш характерним для молоді є емоційно-чуттєве ставлення до життя, у тому числі до культури. Цим обумовлене

наслідування ілюзорним героям, динамізм, ситуативність, формування групових стереотипів, пошук розважального змісту у діях. Молодіжна культура уявляє собою субкультуру з достатньо чітко окресленими кордонами. Її характеризують такі особливості, як відчуженість від старшого покоління, від його цінностей, відхід у сферу дозвілля, де ведучим стає спілкування, розваги і самоосвіта, пов'язана з комунікативною діяльністю. У ставленні до культури переважає споживання над творчістю» [5].

Поглиблюють цю ситуацію сучасні соціокультурні зміни, що відбуваються в країні. Основними із змін, що негативно впливають на соціокультурний розвиток молоді (як в цілому, так і з погляду культури здоров'я) є відмова (усторонення) держави від культурно-просвітницьких, освітницьких функцій. Відповідні функції на сьогодні виконуються переважно рекламними роликами, іноземними фільмами та хаотичною інформацією розміщеною в мережі Інтернет. В багатьох випадках навіть дитячі програми (мультфільми, фільми) не містять в собі культурно-виховної складової а відіграють лише розважальну функцію. Відповідно в молодому віці культурний розвиток обмежений низкою складових: поколінський розрив у цінностях ускладнює безпосередній обмін культурними цінностями (надбаннями) між поколіннями; відмова від прихованого виховання культурних цінностей (через засоби масової інформації) та через виховання у дошкільних та шкільних закладах; відсторонення держави та певних органів щодо контролю за інформацією, що споживається молоддю в якості культурних детермінант; гедонистські настрої молоді, тяжіння до більш «легкої», розважальної культури; поширення Інтернет комунікацій та соціальних мереж, а також дешевий мобільний телефонний зв'язок призвів до віртуалізації навичок спілкування, що в свою чергу змінює цінності та не вимагає демонстрації культурної відповідності нормам, адже спілкування носить віртуальний характер. Все це, на нашу думку, формує своєрідну «віртуальну культуру».

Наслідком зазначених негараздів є те, що по суті, виросло (і продовжує зростати) ціле покоління молодих людей, частково чи повністю позбавлених

соціально-культурних коренів, відірваних від живого соціального та природного середовища, від національної культури, місце якої заповнене і продовжує заповнюватися штучними та іноземними зразками ерзац-культури. В такому разі культура, у звичному розумінні не відіграє своїх функцій, що викликає певний протест у молоді, а як наслідок виникають власні молодіжні субкультури.

Таким чином можна констатувати, що ефективне формування культури здоров'я в молодіжному соціокультурному середовищі є важливою проблемою збереження здоров'я нації яка потребує вирішення, однак окремі аспекти розв'язання даної проблеми лежать у площині трансформації базових культурних цінностей на рівні суспільства, що суттєво ускладнює даний процес. Також, фактором, що ускладнює зазначений процес є суттєвий (такий, що продовжує загострюватися) розрив культурних цінностей поколінь. Все зазначене вище говорить про необхідність подовження наукових пошуків у дослідженні аспектів здоров'я молоді та забезпечення реалізації потенційних можливостей здорового розвитку, тих, що містяться в межах сучасної молодіжної культури.

В такому контексті необхідно наголосити на тому, що в формуванні культури здоров'я має бути задіяне широке коло напрямків соціальної життєдіяльності. В вітчизняній літературі міститься перелік набору основних шляхів формування здорового способу життя дітей та молоді. Фахівці українського інституту соціальних досліджень відносять до цього наступні:

- сім'я та батьки, навчальні заклади (програмні та факультативні навчальні курси); позашкільні заклади, в тому числі заклади фізичної культури та спорту; центри соціальних служб для молоді; оздоровчі та медичні установи;
- програми за місцем проживання, що ініціюються державними установами; програми та проекти різноманітних громадських організацій;
- інформаційні заходи через ЗМІ та інші джерела інформації [8, с. 133].

Також автори відзначають, що політика та заходи по формуванню здорового способу життя передбачають програми та проекти, що розраховані

на широкий загаль дітей та молоді, на батьків, на окремі групи ризику чи групи спеціальної уваги молоді та батьків, а також – на фахівців, що працюють з молоддю. Тому в одних випадках робота побудована лише як виховна і профілактична, в інших – як виховна та корекційна або навіть виховна та лікувально-корекційна [8, с.133]. Такий підхід при всій своїй справедливості не спрямований безпосередньо на формування валеологічної культури. Запропоновані напрямки є, на наш погляд, скоріше операціоналізацією окремих валеолого-культурних детермінант соціального процесу.

При цьому автори також не торкаються питання інституціоналізації системи формування та розвитку культури здоров'я, адже у запропонованому підході соціальні інститути представлені у вигляді виокремлених функціонально-спрямованих закладів. На нашу думку, саме створення інституціонального утворення може надати змогу ефективно виконувати функції пов'язані із формуванням та розвитком валеологічної культури та валеологічного потенціалу. Ми вважаємо, що в якості такого інституту має виступати сама держава, яка мусить забезпечувати можливості та стимулювати валеологічну активність громадян. При цьому одночасно мають створюватися умови як для повноцінного харчування (мова йде про створення відповідних вимог до комерційних підприємств та державних установ, щодо забезпечення умов повноцінного харчування працівників). Також принципово важливим є повернення аматорського спортивного руху та створення умов для його поширення. На сьогодні спортивна інфраструктура державних закладів фізичної культури і спорту не відповідає сучасним вимогам, а інфраструктура комерційних закладів є занадто дорогою та не досить зручно розташованою для пересічних громадян. Відповідно мають реалізовуватися також і пропагандистські та інші заходи.

В цьому контексті інтерес може мати підхід запропонований російським автором Л.Д. Козловою, де автор пропонує програму створення центра здоров'я університету [79, с. 66-70]. При цьому мова йде у першу чергу про, інститутський центр для формування оздоровчих практик у студентської

молоді. Однак за результатами проведених досліджень можна констатувати, що падіння інтересу до зазначених практик розпочинається ще до вступу молоді до інституту. Це дозволяє казати, що створення такого центру в вузі є не своєчасним. Існує потреба у створенні відповідних центрів на базі середньо освітніх навчальних закладів, адже основний процес культурації (у тому числі валеологічної) відбувається як раз у період навчання у середній школі. Однак завдання та механізм створення зазначеного центру (у відповідності до підходу запропонованого Л.Д. Козловою) університету бачиться нам таким, що потребує уваги та адаптації до національних умов та специфічних завдань, які висуватиме культуротворче завдання функціонування зазначеного центру.

Адаптуючи логіку Л.Д. Козлової, до сучасних умов українського освітянського простору та національної моделі культури здоров'я можна запропонувати наступну логіку його створення та функціонування. Освітянські заклади, зокрема школи, професійно-технічні училища, коледжі тощо мають бути поєднані функціонуванням даного центру який має забезпечувати єдність методологічних підходів та однаковий рівень уваги до цінностей здорового способу життя. Основними завданнями закладів освіти, щодо формування цінностей в цьому контексті виступатимуть: підтримка студентів та учнів, що займаються у спортивних закладах і секціях; популяризація та контроль за регулярністю відвідувань та результатами занять; забезпечення контролю за матеріально-технічним та соціальним середовищем навчання, праці, відпочинку учнів та студентів, а також забезпечення їх підтримки у валеологічно-прийнятних межах; робота з батьками з метою просування цінностей здоров'я в повсякденні практики родин; збільшення цінності здоров'я на рівні взаємодії дітей та батьків; розробка та проведення валеологічного моніторингу з метою діагностування ефективності політики, що реалізується у появі нових валеологічних та несприятливих практик у молодіжному середовищі. При цьому інституційний статус відповідного центру має бути вищим за статус навчальних закладів, для того, щоб інституціональний вплив з боку центра міг створювати тиск на керівництво навчальних закладів. На нашу думку, це може

бути міський чи обласний центр, створений при комітеті у справах молоді та спорту.

На нашу думку, запропонований підхід щодо інституціоналізації є досить важливим, однак саме створення такого комітету не здатне вплинути на культуру як таку, а лише створює умови для її просування в молодіжне середовище. Запропонований вище центр виступатиме, в цьому контексті, не більш як координатором, саме тому зазначене вище актуалізує необхідність подовження наукових пошуків у дослідженні та встановленні носіїв культурних цінностей, їх конструюванні та окресленні засобів їх закріплення.

Література

1. Аблеев С.И. Специфика и тенденции массовой культуры: анализ основных аспектов / С. Р. Аблеев, С. И. Кузьминская // Сайт Регионального общественного культурно-просветительского центра «Адимант» [Электронное издание] / Режим доступа : <http://www.lomonosov.org/friend-esses/fourfriend-esses15054.html>
2. Вишневський, Ю.Р., Ковалева А.И., Луков В.А., Ручкин Б.А., Шапко В.Т. Практикум по социологии молодежи. М.: Социум, 2000. С. 19
3. Ильинский, И.В. Инвестиции в будущее: образование в инновационном воспроизводстве. СПб.: Изд. СПбУЭФ, 1996. – 163с.
4. Козлова Л.Д. Концепция формирования валеологической культуры в техническом университете / Л.Д. Козлова // Валеология № 4, 2002. С. 66-70
5. Прохоренко Т.Г. Соціально-культурні цінності молоді в умовах трансформації суспільства / Т.Г.Прохоренко, О.П.Зборовська //Вісник Міжнародного слов'янського університету. Харків Український науково-теоретичний журнал. - 2008.-Т.11, №2 [Електронне видання] / Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VMSU/2008-02/sociology.htm
6. Семків І.І. Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу / І.І. Семків // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 3. – Кам'янець Подільський: Аксіома. – 2009. – 460 с.
7. Сугубова Ю.Ю. Переваги молоді в соціокультурному просторі України / Ю.Ю. Сугубова / Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2010, вип. XXVIII. С. 323-326
8. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / О.Яременко, О. Балакірева, О. Вакуленко та ін. – К.: Український ін.-т соціальних досліджень, 2000. – 207 с.

АННОТАЦІЯ

В статті аналізуються соціокультурні особливості молодіжної культури, її специфіка і вплив на формування валеологічної культури. Предложено напрямки і механізми формування

валеологической культуры молодёжи в контексте современного информационного общества и феномена массовой культуры.

Ключевые слова: молодёжь, валеологическая культура, массовая культура (арт-, мид-, кич-культура), валеологические практики.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу специфіки молодіжної культури та, відповідно, валеологічної культури, як невід'ємної складової загальної молодіжної культури. Особлива увага приділена соціокультурним особливостям молодіжного середовища в умовах сучасного інформаційного суспільства та феномену масової культури. Запропоновані механізми та напрямки формування валеологічної культури сучасної молоді.

Ключові слова: молодь, валеологічна культура, масова культура (арт-, мід-, кіч-культура), валеологічні практики.

ANNOTATION

Social cultural peculiarities of youth culture and its influence on forming of valeological culture are analysed in the article. Directions and mechanisms of valeological youth culture forming are proposed in the modern information-oriented society context and mass culture phenomenon as well.

Key words: valeoligical culture, youth, mass culture (art-, media-, kitsch-culture), valeological practices.